

СОБОРНИЦЬКИЙ КОНТЕКСТ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ (1918-1920)

Анотація. У статті проаналізовано боротьбу українців Закарпаття за національне самовизначення після краху Австро-Угорської імперії. Простежується прагнення українського населення краю та його політичного провуду до об'єднання в соборну самостійну українську державу разом з Буковиною, Галичиною та Наддніпряниною. Однак доля Закарпаття вирішилася міжнародними чинниками – ініціативу перехопила діаспора, її край за підтримки Антанти увійшов до Чехословаччини. Приїзд до Закарпаття галицьких емігрантів поживавив національний рух, який у міжвоєнний період досяг значних успіхів.

Ключові слова: Закарпаття, Українська Народна Республіка, Західно-Українська Народна Республіка, українська революція, соборницька ідея.

Pavlyshyn O. Y.

CONSOLIDATION'S CONTEXT OF THE NATIONAL LIBERATION STRUGGLE IN UKRAINIAN TRANSCARPATHTIA (1918-1920)

Abstract. The article analyzes the Ukrainian Transcarpathia struggle for national self-determination after the collapse of the Austro-Hungarian Empire. There has aspirations of Ukrainian population of the province and its political leadership to unite in an independent unified Ukrainian state with Bukovyna, Galychyna and Dnipro region. However, the fate of Transcarpathia resolved international factors – initiative intercepted diaspora, and edge, with the support of the Allied forces entered Czechoslovakia. Arrival to Transcarpathia the Galician emigrants given national movement in the interwar period has achieved considerable success.

Keywords: Transcarpathia, Ukrainian People's Republic, Western Ukrainian People's Republic, the Ukrainian revolution, consolidation's idea.

Постановка проблеми. Закарпаття, як і інші частини української території, не змогло вибороти самостійність у роки української національної революції 1917-1920 рр., але продемонструвало виразні соборницькі прагнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика частково розкрита у працях М. Мушинки, В. Тимчука, Р. Якимчука, І. Гранчака, П. Чучка, М. Настюка, В. Кульчицького та інших авторів.

Постановка завдання. Мета дослідження – аналіз боротьби українців Закарпаття за національне самовизначення після розпаду Австро-Угорської імперії. У цій статті спробуємо висвітлити, яким чином стремління місцевих українських активістів приєднати край до соборної Української держави виявлялося в національно-визвольній боротьбі.

Виклад основного матеріалу дослідження. 19 жовтня 1918 р. Українська Національна Рада (далі – УНРада) у Львові проголосила утворення самостійної держави на українських етнічних землях Австро-Угорської імперії (Східній Галичині, Буковині та Закарпатті). Депутатами УНРади стали українські галицькі та буковинські послы до Державної Ради, краєвих соймів та партійні діячі. Українські активісти Закарпаття надіслали до Конституанти листа, в якому висловили солідарність з національними аспіраціями галицьких і буковинських українців та прохали про приєднання їхнього краю до новостворюваної української держави. Закарпатці обіцяли також направити до Львова своїх делегатів¹.

Частини колишніх угорських комітатів з більшістю українського населення: Спиш, Шариш, Земляни, Уг. Берег, Угоча і Мармарош – фігурували в границях території Західно-Української Народної Республіки

(ЗУНР), окресленої в «Тимчасовому основному законі про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії»². Відповідна пропорційна квота для депутатів від комітетів та міст Закарпаття була зазначена й в Законі про доповнення УНРади від 15 листопада 1918 р.³ Втім, декларуючи єдність із Закарпаттям, галицьке керівництво не мало чіткого плану інтеграції цього краю в ЗУНР.

Відомо, що о. Августин Волошин та професор Бокшай ще 15 жовтня 1918 р. відправили до Відня професора Штефана з метою дізнатися у керівника Української Парламентарної Репрезентації (далі – УПР) Євгена Петрушевича, як їм діяти в ситуації розпаду Австро-Угорщини. Закарпатським українцям порадили передусім творити Народні Ради й національну міліцію, але не провокувати місцевих угорців, щоб вони не виступили проти українського руху. Одночасно домовилися, що 2 листопада 1918 р. до Будапешту має прибути посланець УПР Степан Смаль-Стоцький із роз'ясненнями щодо подальших спільних дій⁴. Депутат УНРади Кирило Трильовський пізніше пригадував, що запланована у Будапешті зустріч, в якій він також мав брати участь, не відбулася через тимчасове припинення залізничного сполучення з угорською столицею⁵.

Якщо в організації національної державності у Галичині та Буковині українські провідники могли опиратися на розгалужену систему місцевих осередків політичних партій, громадських та економічних організацій, то в Закарпатті справи виявилися інакші. Національний рух був тут дуже слабкий, але й у його середовищі панували переважно москвофільські орієнтації⁶. Один із кращих знавців Закарпаття Володимир Гнатюк перед війною описав національне життя місцевих українців так: «є воно на тім ступені, на яким стояли галицькі українці на початку ХІХ століття»⁷. Контакти галицьких українців із Закарпаттям на початку ХХ ст. були мінімальними та спорадичними.

Наступ мадяризації продовжувався і в роки Першої світової війни. За наполяганням угорської влади 1916 р. григоріанський календар прийняли до церковного вжитку українці Закарпаття (греко-католицькі дієцезії Мукачева, Пряшева і Гайду Дорог). Впроваджуючи новий календар, уряд наказав священникам доглядати, щоб у свята за новим календарем ніхто не працював. Одночасно у навчальний процес народних шкіл двох перших епархій введено латинську абетку замість кирилиці (рішення угорського Міністерства освіти від 1 вересня 1916 р.)⁸. Цісар оцінив здійснені реформи як вияв лояльності та патріотизму. Згідно з повідомленням газети «Діло» він надіслав угорському кардиналу-примасу листа «з признанем», а єпископам Антонові Папшу (Мукачів), Стефанові Новаку (Пряшів) та Стефанові Мікльошому (Гайду Дорог) «висловив найвисше признане ізза успішної діяльності в названих дієцезіях»⁹.

Наприкінці Першої світової війни закарпатські емігранти у США під впливом проголошених президентом Вудро Вільсоном 14 пунктів, в яких йшлося про перебудову післявоєнної Європи, почали обговорювати долю свого краю. 23 липня 1918 р. на з'їзді закарпатських українців у Гомстеді було ухвалено: якщо Закарпаттю не вдасться здобути самостійність, край має об'єднатися з Галичиною або принаймні дістати автономний статус.

Тим часом чеський лідер Томаш Масарик почав пропагувати ідею приєднання Закарпаття до майбутньої Чехословацької держави. Таким чином він зумів вплинути на рішення Конгресу «Руської Народної Ради», який відбувся в Скрентоні 19 листопада 1918 р. 732 делегати Конгресу проголосували за включення їхнього краю до Чехо-Словаччини, 310 – за злуку з Наддніпрянською Україною, 27 – за самостійну державу, 10 – за об'єднання з Росією, 9 – з Угорщиною; лише один делегат прагнув об'єднання з Галичиною¹⁰. Це волевиявлення стало незабаром серйозним аргументом для чеського керівництва перед країнами Антанти.

В той же час у Галичині спостерігається все більше усвідомлення історичної спільності українських етнографічних земель Австро-Угорщини й вживається нове поняття – «Прикарпатська Україна». Наприкінці серпня 1918 р. часопис «Діло» оцінив наступ на українство в Закарпатті як загрозу національно-культурного сепаратизму. Відтак, щоб відвернути цю небезпеку часопис запропонував здійснити низку невідкладних кроків у напрямку національної єдності з Наддніпрянщиною, де вже тоді існувала Українська Держава:

«1) Зрівняти Прикарпатську Україну з Державною під оглядом літературної мови і правописі, вводячи мову і правопис Державної України у видавництва, школи, церкву, приватні й офіційні інституції України Прикарпатської.

Початок під сим оглядом зробила Вп. Редакція «Діла», якій належить за се повне признання.

2) Нав'язати найтісніші зв'язки між Прикарпатською і Державною Україною – національно-культурні, економічні і т. д.

Інформувати якнай докладніше загал Прикарпатської України про життя України Державної»¹¹.

Вічевий рух. Звістка про розпад Австро-Угорщини й створення на її теренах самостійних держав розбудила національні почуття закарпатських українців. Колишній офіцер австро-угорської армії 23-річний Степан Клочурак, повернувшись із Праги, де був свідком проголошення Чехо-Словацької Республіки 8 листопада 1918 р., скликав у м. Ясінь народне віче. Велелюдні збори обрали 12-осібний «Головний заряд Руської (Української) Народної Ради», який незабаром став урядом Гуцульської республіки¹². Віче ухвалило об'єднуватися з Україною, а контакти з ЗУНР підтримувати через відомого в Ясіні галицького адвоката Кирила Трильовського¹³. Однак 22 грудня відправлений Будапештом угорський воєнний загін роззброїв народну міліцію та скасував владу Народної Ради, діячі якої перейшли в підпілля¹⁴.

18 грудня 1918 р. відбулося велелюдне віче в Сиготі, яке також засвідчило об'єднаничі прагнення¹⁵. Свалявська Рада, окрім соборницьких аспірацій, наголосила на соціальному аспекті. У маніфесті Народної Ради, зокрема, йшлося: «Ми хочемо об'єднатися з Радами на Україні, бо ці Ради дають панську і кінчтарську (державну – *О. П.*) землю селянам... Хочемо об'єднатися з цілою Україною-Руссю, де наша руська мова і де бідний народ одержує землю і волю»¹⁶. Селяни Лохови на Мукачівщині на зборах 22 грудня 1918 р. заявили: «Ми хочемо до України»¹⁷.

Галицька Армія, утворена на початку українсько-польської війни, не намагалася відвоювати інші задекларовані частини ЗУНР – Буковину та Закарпаття. 30 грудня 1918 р. Є. Петрушевич при переїзді з Відня через Будапешт перемовляв із тодішнім президентом Угорщини графом М. Каролі. Обговорювалося питання поставки боєприпасів для Галицької Армії та питання державної приналежності Закарпаття. Проголосивши цей край складовою частиною ЗУНР, українське керівництво не мало достатніх сил для встановлення й утримання там своєї влади. Угорський лідер не задовольнявся фактичним контролем над Закарпаттям, а добивався, щоб ЗУНР офіційно відмовилася від цієї території. Угорці, у такому разі могли б використати такий аргумент на Міровій Конференції в Парижі¹⁸. Врешті Каролі визнав право самовизначення націй, а галицький лідер, зі свого боку, погодився не вступати у справи Закарпаття до рішення Міровій Конференції¹⁹. Є. Петрушевичові йшлося про те, щоб в умовах українсько-польського збройного конфлікту не закривати єдиного шляху до західного світу й уникнути нового фронту в запіллі²⁰.

У грудні 1918 р. новий угорський уряд проголосив автономію Закарпаття. З комітетів Мармарош, Угоча, Берег і Уг мала творитися автономна губернія під назвою «Руська Країна» з осідком губернатора в Мукачеві. Губернатором краю призначили Августина Штефана, міністром – Ореста Сабова, віце-міністром освіти – Гіядора Стрипського. Проте таке вирішення українського питання викликало негативну реакцію серед українського населення краю та національно свідомої інтелігенції на чолі з Михайлом Брацайком і священником Долинаєм²¹.

Юрко Гарасимів згадував, як на початку січня 1919 р. восьмеро галицьких активістів виїхали зі Стрия через Лавочне до Мукачева та Хуста з метою національно-освідомлюючої та агітаційної праці серед місцевих українців. Свою розмову з господарем у селі **Лалава** він описав так: «Годі я став пояснювати йому, що ми прислані з України, щоби вивідати волю народу, куди він хоче: чи назад до мадярів, чи до України. – Дав я йому прочитати одну відозву. Прочитавши її він покивав головою та й каже: «Ми вже мали різні письма, а ще такого щирого в нас не було. Ми всі за Україною. Ми вже висилали послів туди до вас, щоби ви змилювалися над нами тай не дали нам тут далі в тім мадярським ярмі пропадати. Нас пани наші страшать, що Україна про нас і знати нет хоче; писали в газетах, що з Густу пішли два послі до Станіславова, тай звідтам вернули голі й босі, що їх там ограбили й набили. Писали, що як хто має багато грошей, то най їде до Києва, а хто має ще цілі ребра, най їде до Галичини. Але ми того не боїмося, бо знаємо, що вони нас хочуть тільки настрашити. Але ми бачимо, що вони самі бояться, бо знають, що про мадярів та їх «Руску Країну» ми й чути не хочемо. Ми їм кажемо, що ми вже волимо, аби нас наші били, ніж вони мають нас гладити...»²².

25 грудня 1918 р. повітовий комісар Станіславова Лев Бачинський надіслав авокатові Михайлові Брацайку до Рахова листа, в якому повідомляв про початок скликання до Станіславова УНРади й запросив до неї делегатів із Закарпаття²³. Відтак, у січні 1919 р. Мармарошська та Ясінська Народні Ради спорядили до тимчасової столиці ЗУНР делегатів Степана Клочурака та Івана Климпуша. 3 січня 1919 р. на засіданні УНРади в Станіславові представник Закарпаття виголосив таке: «Нам браття, дали автономію, але ми її не хочемо! Перебирайте нас під свою владу, щоби ми стали громадянами великої України! Та без Вас ми не можемо організуватися. Наша інтелігенція тягне за Мадярами, але увесь народ за Україною! Дайте нам офіцерів, а ми всі від старого до молодого, жінки і діти повстанемо до бою злучитися з Вами. Є одна на світі Україна, нехай живе вона!»²⁴.

Посланці зустрілися з керівниками ЗУНР й проінформували їх про ситуацію в Закарпатті та попросили військової підтримки²⁵. Рада Державних Секретарів на засіданні 12 січня 1919 р. ухвалила вислати ноту до угорського уряду, в якій йшлося, що «виконуючи право само означення висилаємо війська в цілі обсадження не узнаємо се за крок ворожий і порішення лишаємо Мировому Конгресу»²⁶. Подібні листи мали надіслати й іншим сторонам, які претендували на територію Закарпаття: «Нотифікувати Чехо-Словакам, евент. Румунам, що ми не хочемо переступати границі етнографічної, а Комісія має означити»²⁷.

У січні 1919 р. збройні сили ЗУНР тричі намагалися підтримати державотворчі прагнення українців Закарпаття військовими експедиціями. Першу експедицію спорядила Коломийська група 7 січня 1919 р. Вночі того ж дня група дісталася Ясеня, де роззброїла близько 250 угорців із національної гвардії²⁸. 14 січня українські вояки, розбивши угорців під Раховом, зайняли Мараморш Сигіт²⁹. Однак 17 січня об'єднані сили румунів і угорців витіснили галицьких українців із Закарпаття. Друга, станіславівська група дійшла під Мукачів, але під сильним натиском угорців також була змушена відступити³⁰.

Дмитро Донцов, який прямував потягом до Відня, занотував 20 січня 1919 р. у своєму щоденнику таке: «В Стрию бачив Рожанковського і багато інших знайомих. Рожанковський приймав тоді якраз делегацію угорську, яка приїхала заявити протест проти вступлення українських відділів на Закарпаття. Деякі наші військові прийшли до нашого переділу. Говорили про те, як триматися з мадярами. Я питався їх, чи мають досить сил, щоб утримати Закарпаття. Мабуть цих сил не вистарчило б»³¹.

17 січня 1919 р. РДС знову розглядала «справу обсадження Угорської України». Стислий протокол засідання зафіксував це питання так: «справоздане ст[аршин]. Рожанковського і Маєра. Д-р Голубович: Адміністрацію впровадити нашу і делегацію вислати до Будапешту»³². Через порушення попередніх домовленостей щодо невторчання в справи Закарпаття уряд ЗУНР вимушено надіслав до Будапешту спеціальну місію, із запевненнями у відсутності ворожих намірів щодо угорців³³.

19 січня 1919 р розпочалася третя експедиція збройних сил ЗУНР, на цей раз – зі Самбора на Ужгород. Проте й черговий наступ не дав можливість галицьким українцям закріпитися у Закарпатті. За спогадами Івана Молещого, на станції Волосянка їх спинили чеські озброєні відділи. Офіцери пояснили, що ужгородський комітет окупований чехами за згодою з командуванням Антанти. Незадовго до того, 17 січня 1919 р., в Ужгороді побувала делегація ЗУНР, яка обговорювала з чеським комендантом питання кордону, господарських відносин і транзиту. Щоб прискорити вирішення цих питань, делегація попрямувала до Праги. У цьому випадку спостерігалось неузгодження дій між урядом та військовим керівництвом ЗУНР. Після тривалих переговорів з чеськими військовиками І. Молещій вирішив повернути свій відділ додому. 20 січня вояки повернулися до Самбора³⁴.

У підсумку військові експедиції ЗУНР в Закарпаття не тільки завершилися невдало, але виявили розбіжність військових акцій із дипломатичними заходами³⁵. Така неузгоджена політика спричинила зрив постачання військового спорядження з Угорщини для потреб українського війська³⁶.

Кульмінацією волевиявлення українців Закарпаття стали велелюдні збори українців у м. Хуст, які відбулися 21 січня 1919 р. за участі 420 делегатів від 8 комітетів краю³⁷. Окрім делегатів, повноваження яких підтверджували відповідні документи, на збори прибули близько тисячі гостей – мешканців сусідніх сил. Таким чином зібралося близько 1500 людей³⁸. Напередодні Д. Донцов, який прямував до Відня занотував у щоденнику: «По дорозі через Закарпаття до нашого потягу, що йшов з Києва, і яким їхали різні дипломатичні місії, на станціях виходили депутації закарпатських земляків з жовтоблакитними прапорами і промовами»³⁹. Таку ж картину побачив у Хусті Юрко Гарасимів: «Дня 20 січня вийшли ми на місто, а тут такий рух неначе би який відпуст. Цілий ринок загачений селянськими фірами. Селяни одягнені по святочному проходжуються з повагою питомою нашому господареві, коли він відчуває вагу якогось великого діла. Все це делегати від громад, а з ними й інші селяни та жіноцтво. Більша частина учасників вже поприходила з дому зі синьо-жовтими стрічками, а деякі гурти зі синьо-жовтими хоругвами, навіть коні й вози повбيرانі цими биндами. Коли було глянути на те все, то мимоволі з радости й зворушення проходила дрож по тілі. Але дарма нема способу, щоб бодай в части описати це захоплення, цей настрій»⁴⁰.

Один із делегатів о. Омелян Новицький виступав на вічі з такими словами: «Сильно віримо в силу принципів Вудрова Вільсона щодо національного самовизначення... Коли народ хоче свободи, демократії, миру, тому ми бажаємо злучитись з Україною, державою наших братів»⁴¹.

Резолюція, ухвалена зборами, згідно з протоколом звучала так:

«1. Всенародні збори угорських русинів-українців з дня 21 януара 1919 висказують з'єднання всіх русинів-українців з комітетів: Мармарош, Угоча, Берег, Унг, Земплін, Шариш, Спеш і Абауй-Торна і прилучення русинами-українцями заселених земель до соборної України просячи, щоби нова Держава при

викорнуванню сей злуки узгляднила особливе, окремішне положення угорських русинів-українців. Для того всенародні збори заявляють, що руський народ Угорщини Х-й закон про Руську Країну, даний в Будапешті з року 1918 не признає законом, бо постав без заступництва народа.

2. З огляду на повисше рішення постановляють збори, що руський народ не пішле послів своїх до угорського парламенту.

3. Всенародні збори просять, щоби українські війська засіли землі, заселені русинами-українцями на Угорщині, і щоби заосмотріли населення живуче серед тяжких харчевих відносин поживою.

4. Всенародні збори вітають всі визволені народи Австро-угорської монархії: чехословаків, югослав'ян, румунів, поляків і німців.

5. Дальше вітають збори малярське народне правительство, щоб, стоячи на демократичних основах, признало право самовизначення (саморозпоряження) народів і не уживало ніяких насильств проти політичного організування руського народа і проти висказання його правдивої волі.

6. Дальше висказують збори подяку всім державам антанти і їх союзникам, що боронили демократичний дух і вибороли пригнобленим народам свободу і просять, щоби помогли здійснити ухвалу (постанову) всенародних зборів.

7. Народні збори вибирають для ведення справ русько-українського народа Центральну Народну Раду із сто членів і уповномочнюють її заступати русинів на Угорщині все і всюди де сього потрібно проти всіх інших народів і зробити все, що кожного часу в інтересі русько-українського народу уважає за потрібне»⁴².

Делегати одноголосно обрали Центральну Народну Раду, головою якої став Михайло Брацайко, його заступниками: Еміліян Новицький – священик з Уяку (Шариш), Євген Пуза – сотник із Изи та Іван Волощук – господар із Нанкова⁴³. Юлій Брацайко отримав мандат делегата Закарпаття на Мирову Конференцію в Парижі⁴⁴.

Два делегати Хустського з'їзду Степан Ключурак та Євген Пуза прибули до Станиславова й вручили протокол та резолюції з'їзду урядові ЗУНР. Керівництво останньої створило в своїй тимчасовій столиці окреме представництво Угорської України, яке мало інформувати Раду Державних Секретаріатів про події на Закарпатті та підтримувати його зв'язок з Українською Центральною Радою в Хусті на чолі з М. Брацайком та його заступниками⁴⁵.

І. Гранчак відзначив, що з'їзд у Хусті не мав «всезакарпатського» характеру, а став форумом переважно центральної та східної частини краю. Хоча більше 250 населених пунктів Закарпаття не були представлені на форумі, цей факт не применшує ролі з'їзду. Окупований тоді чехословацькими військами Ужгород представляли п'ятеро делегатів. Загальною оцінкою є констатація факту, що збори у Хусті представляли частину населення краю⁴⁶.

Міжнародна спільнота не відреагувала на волевиявлення українців Закарпаття. Наприкінці січня 1919 р. збройні сили Чехословаччини зайняли Ужгород і західні частини краю, а румунські війська – його східну частину й продовжували наступ назустріч. Після провалу проекту проугорської «Руської Народної Ради» Угорщина поспішно інсценізувала в Мукачеві вибори до Сойму Руської Країни, які нібито підтвердили волю українців Закарпаття залишитися в складі Угорщини. Ухвали цього зібрання й фальсифікацію виборів до нього опротестували Руська Центральна рада в Хусті та Народна Рада в Ясіну, а в поширеній листівці закликала об'єднатися з Соборною Україною⁴⁷.

Наприкінці березня 1919 р. влада на території Угорщини перейшла до рук пробільшовицько налаштованих рад⁴⁸. У Закарпатті радянська влада панувала з 21 березня по 16 квітня 1919 р.⁴⁹ На початку квітня 1919 р., коли частину Закарпаття зайняли чехословацькі війська, С. Ключурак та Є. Пуза за дорученням Хустської Ради просили в Сидора Голубовича та Дмитра Вітовського військової підтримки з боку ЗУНР, на що їм відмовили⁵⁰.

Українські активісти краю, не маючи змоги організувати представницький з'їзд в Закарпатті, скликали його в Станиславові при допомозі уряду ЗУНР. Відтак 29 квітня – 1 травня 1919 р. 162 делегати, які представляли 62 громади, висловили волю українців Закарпаття з'єднатися з Українською Народною Республікою⁵¹.

М. Брацайко вручив Євгенові Петрушевичу резолюцію з'їзду з проханням передати цей документ Симонові Петлюрі. Просив на підставі цієї резолюції добиватися на Мировій Конференції у Парижі приєднання Закарпаття до Української Народної Республіки⁵².

Наприкінці квітня 1919 р., коли війська чехів і румунів розпочали наступ на Закарпаття, угорське командування попросило збройні сили ЗУНР про підтримку⁵³. У травні 1919 р. румунські війська зуміли

прогнати більшовиків, які захопили владу в Угорщині. Врешті Закарпаття зайняли чехи, окрім Мармароцини, яка залишилася в руках румунів.

Тоді Пряшівська, Ужгородська, Хустська народні ради об'єдналися у Центральну Руську Раду (ЦРР) в Ужгороді, яка проголосила 8 травня 1919 р. злуку Закарпаття з Чехо-Словаччиною. Спеціальна делегація повідомила про це президента Масарика в Празі, а представник американської Руської Народної Ради адвокат Григорій Жаткович і голова ЦРР в Ужгороді Антін Бескид – Мирову Конференцію в Парижі⁵⁴.

Тим часом влада ЗУНР під тиском польського і румунського війська була змушена залишити Галичину й перейти за Збруч. Надії закарпатців на злуку з Галичиною не сповнилися.

Сен-Жерменським договором 10 вересня 1919 р. Мирова Конференція включила Закарпаття, окрім Мармароцини, до Чехословаччини, з умовою надання краю широкою автономії. Протести української делегації на Мировій Конференції не були взяті до уваги⁵⁵.

Питання автономії Закарпаття мало свою генезу. У Законі від 29 лютого 1920 р. про Установу грамоту Чехословацької республіки говорилося, що Карпатській Україні буде надана згідна з цілісністю Чехословацької республіки самоуправа з власним соймом. «До сойму Карпацької України належить законодавство в справах мови, навчання, віри, місцевої управи як також в інших справах, які були б на нього перенесені законами Чеськословацької республіки. Закони ухвалені соймом Карпацької України, оскільки президент своїм підписом заявить на них згоду, оповіщуються в окремому збірнику, та підписує їх також губернатор»⁵⁶.

Однак незабаром заселені українцями території в Земплінській, Шарижській, Спизьській, Ужгородській жупах віддано Словаччині⁵⁷. Українці не отримали автономії через те, що такої автономії прагнули насамперед словаки⁵⁸. 16 березня 1921 р. губернатор Г. Жаткович звернувся до президента Чехословаччини з протестом, заявивши, що досі не скликано сойму Підкарпатської Русі, не проведено виборів до Палати Послів і Сенату та незаконно передано словакам землі, заселені українцями. Врешті Г. Жаткович подав у відставку⁵⁹.

Військові поразки українців у Східній Галичині та Наддніпрянщині спричинили еміграцію галицьких активістів до Закарпаття. Ще восени 1919 р. до Кам'яця на Поділлі приїхав професор Кравчук й повідомив біженців-галичан, що чехо-словацький уряд приймає українських службовців із Галичини на роботу в державних установах. Виявилось багато охочих переїхати й вступити на державну службу в Чехословацькій державі⁶⁰.

У червні 1920 р. було створено «Комітет допомоги українським збігцям в Ужгороді», який очолили галичани – інженер Микола Творидло та гімназійний вчитель з Дрогобича Володимир Бирчак⁶¹. Андрій Алиськевич, колишній директор української гімназії у Перемишлі, а в часи ЗУНР – директор Дрогобицької гімназії, заснував 1919 р. у Берегово українську гімназію⁶².

До літа 1921 р. в Закарпатті приступили до праці близько сотні вчителів-галичан⁶³. Серед них: А. Дідик, О. Вахнянин, Л. Бачинський, О. Приходько, В. Пачовський, К. Заклинський, М. Демчук, В. Палятинський, І. Кульчицький, М. Домбровська (Марійка Підгірянка) та ін., які доклали багато зусиль до розвитку української середньої школи в краї⁶⁴.

9 травня 1920 р. в Ужгороді було створено товариство «Просвіта», яке очолив Юлій Брацайко. Товариство заснувало свої філії в Ясіню та Хусті. Понад 1200 томів бібліотеки до централі надіслала львівська «Просвіта»⁶⁵.

На початку 1920-х рр. на Закарпатті розпочало активно розвиватися українське партійне життя. Найбільш виразним захисником українських інтересів у краю була Руська Хліборобська (Земледільська), згодом Християнсько-Народна Партія, провідником якої став Августин Волошин. Незважаючи на лояльність цієї політичної сили до чехословацької влади, її вимоги щодо реалізації автономних прав українців базувалися на постулаті єдності українського народу по обидва боки Карпат⁶⁶. У 1923-1924 рр. Антін Крушельницький, який переїхав до Закарпаття, в листах писав, що в Закарпатті з'являється все більше людей, які підкреслюють свою приналежність до української нації⁶⁷.

У період революції не було затверджено офіційної назви Закарпаття. Богдан Барвінський зауважив плутанину назв давньої «Угорської України», у різних виданнях і документах того часу вона звучала по-різному: «Карпатська», «Закарпатська», «Підкарпатська», «Прикарпатська»⁶⁸. Вчений зауважив, що, на підставі постулату соборності назва має базуватися на точці зору на цей край з Києва, а отже – «Закарпатська Україна»⁶⁹. Чехословацька держава для отриманих українських територій використала назву Підкарпатська Русь (Podkarpatská Rus)⁷⁰.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Розпад Австро-Угорщини активізував український національний рух у Закарпатті. Незважаючи на слабкість українських інституцій в передвоєнний період, масове волевиявлення закарпатських українців на зборах і вічах засвідчило ріст їх національної самосвідомості. Соборницькі прагнення закарпатців мали двоякий характер – об'єднання з Наддніпряниною та приєднання до Галичини (ЗУНР). Керівництво останньої через слабкість військових сил не могло надати Закарпаттю дієвої допомоги в організації національної державності. Натомість галичани вели перемовини з Чехословащиною та Угорщиною, які претендували на територію Закарпаття, з метою налагодження добросусідських стосунків. Доля краю вирішилася міжнародними чинниками – ініціативу перехопила діаспора, й край, за підтримки Антанти увійшов до Чехословацької держави. Приїзд до Закарпаття галицьких емігрантів пожвавив національний рух, який у міжвоєнний період досяг значних успіхів і результатом якого був державний феномен 1938 р. – Карпатська Україна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ¹ Молещій І. Моя виправа на Закарпаття // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1937. – Ч. 4. – С. 3.; Нагаєвський Ізидор. Історія Української Держави двадцятого століття. Рим, 1989. С. 197; Ярославин С. Організація державної влади в Галичині у 1918-1919 рр. // Його ж. Визвольна боротьба у Західно-Українських Землях у 1918-1923 роках. – Філадельфія, 1956. – С. 81-156.
- ² Збірник законів, розпорядків та об'язників проголошених Державним Секретарятом Зах. Укр. Нар. Републики. – Станіславів, 1918. – С. 3.
- ³ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали у 5-ти томах / Керівник роботи і відповідальний редактор Олександр Карпенко. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – Т. 2. – С. 15-16.
- ⁴ Творидло М. Перші революційні проблиски на Карпатській Україні у 1918 р. // Літопис Червоної Калини. – 1938. – Ч. 12. – С. 2.
- ⁵ Трильовський К. До Львова // Український Прапор. – Відень, 1919. – 1 листопада. – С. 18.
- ⁶ Дорошенко Д. Угорська Україна. – Прага, 1919. – С. 25-26.
- ⁷ Цит. за: Мишуга Л. Підкарпатська Русь // Український Прапор. – 1921. – 9 липня. – С. 2-3.
- ⁸ Магочій П.-Р. Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948) / Авториз. пер. з англ. Ужгород, 1994. С. 48; Мицюк О. Мадяризація закарпатських українців за дуалізму // Сьогодні і Минуле. Вісник українознавства, видає Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові. – Львів, 1939. – Ч. I. – С. 23.
- ⁹ Діло. – Львів, 1916. – 10 жовтня. – С. 1.
- ¹⁰ Ярославин С. Організація державної влади в Галичині у 1918-1919 рр. – С. 101.
- ¹¹ Діло. – 1918. – 31 серпня (18 ст. ст.). – С. 1.
- ¹² Muszynka M. Dążenia Republiki Huculskiej do połączenia się z Zachodnioukraińską Republiką Ludową // Ukraina-Polska. Kultura. Wartości. Zmagania duchowe. – Koshalin, 1999. – S. 67-68.
- ¹³ Тимчук В., Тимчук Н., Якимчук Р. Військово-політичні аспекти діяльності Степана Ключурака у 1914-1919 рр. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2012, – Ч. 21: Scripta manent. Ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича. – С. 915.
- ¹⁴ Там же. – С. 916.
- ¹⁵ Muszynka M. Dążenia Republiki Huculskiej do połączenia się z Zachodnioukraińską Republiką Ludową. – S. 67-68; Тимчук В., Тимчук Н., Якимчук Р. Військово-політичні аспекти діяльності Степана Ключурака у 1914-1919 рр. – С. 916.
- ¹⁶ Цит. за: Кульчицький В. С., Настюк М. І. та ін. Возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною (соціально-політичні і правові основи). – Львів: Видавництво при Львівському університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1985. – С. 13.
- ¹⁷ Цит. за: Гранчак І. М. Політична обстановка на Закарпатті на рубежі 1918-1919 років. Підготовка до скликання з'їзду // Нариси історії Закарпаття. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – С. 65.
- ¹⁸ Павлюк О. ЗУНР і політика Угорщини // Україна в минулому. – Київ; Львів, 1995. – Вип. VII. – С. 34.
- ¹⁹ Бемко В. Виправа на Закарпаття // Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у Визвольних Змаганнях. (Матеріали до історії) / Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. – Вінніпег, 1958. С. 428.
- ²⁰ Павлишин О. Євген Петрушевич. 1863-1940. Ілюстрований біографічний нарис. – Львів: Манускрипт-Львів, 2013. – С. 198.
- ²¹ Дорошенко Д. Угорська Україна. – Прага, 1919. – С. 27; Молещій І. Моя виправа на Закарпаття. – С. 3.
- ²² Гарасимів Ю. Десять днів на Підкарпатті (Спомин з 1919 р.) // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1930 рік. – Львів, 1929. – С. 20.
- ²³ Компанієць І. І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900-1919 роки). – Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1960. – С. 358.
- ²⁴ Стрілець. – Станіславів, 1919. – 13 січня. – С. 6; Тимчук В., Тимчук Н., Якимчук Р. Військово-політичні аспекти діяльності Степана Ключурака у 1914-1919 рр. – С. 916.
- ²⁵ Muszynka M. Dążenia Republiki Huculskiej do połączenia się z Zachodnioukraińską Republiką Ludową. – S. 67-68-69.
- ²⁶ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали у 5-ти томах. – Т. 2. – С. 57.
- ²⁷ Там само. – С. 58.
- ²⁸ Молещій Іван. Моя виправа на Закарпаття // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1937. – Квітень. Ч. 4. – С. 3.
- ²⁹ Павлюк О. ЗУНР і політика Угорщини // Україна в минулому. – Київ; Львів, 1995. – Вип. VII. – С. 34.
- ³⁰ Молещій І. Моя виправа на Закарпаття. – С. 3.
- ³¹ Донцов Д. Рік 1918, Київ. – Торонто, 1954. – С. 98.
- ³² Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали у 5-ти томах. – Т. 2. – С. 61.
- ³³ Бемко В. Виправа на Закарпаття. – С. 426-428.

-
- ³⁴ Молещій І. Моя виправа на Закарпаття. – С. 4-6.
- ³⁵ Молещій І. Моя виправа на Закарпаття. – С. 3-6; Павлюк О. ЗУНР і політика Угорщини. – С. 34-36.
- ³⁶ Там само. – С. 37.
- ³⁷ Чучка П. Національна свідомість закарпатських українців у XX столітті: етнолінгвістичний та культурно-історичний аспекти. Науково-методичний посібник / Ужгородський національний університет. – Ужгород, 2005. – С. 39.
- ³⁸ Гранчак І. М. Хустський форум і його рішення // Нариси історії Закарпаття. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – С. 65.
- ³⁹ Донцов Д. Рік 1918, Київ. – С. 99.
- ⁴⁰ Гарасимів Ю. Десять днів на Підкарпаттю (Спомин з 1919 р.). – С. 25.
- ⁴¹ Нагаєвський І. Історія Української Держави двадцятого століття. – Рим, 1989. – С. 197.
- ⁴² Цит. за: Мушинка М. Хустські всенародні збори 1919 року в світлі новознайденого протоколу // Slavistický zborník 3. Presov, 2000 (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Presovensis 36 / 118). – S. 99 (Протокол із Всенародних зборів у Хусті).
- ⁴³ Там само. – С. 99-10.
- ⁴⁴ Нагаєвський І. Історія Української Держави двадцятого століття. – С. 197.
- ⁴⁵ Чучка П. Національна свідомість закарпатських українців у XX столітті. – С. 40.
- ⁴⁶ Гранчак І. М. Хустський форум і його рішення. – С. 65-66.
- ⁴⁷ Чучка П. Національна свідомість закарпатських українців у XX столітті. – С. 41.
- ⁴⁸ Кульчицький В. С., Настюк М. І. та ін. Возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною (соціально-політичні і правові основи). – С. 14-15.
- ⁴⁹ Компанієць І. І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. – С. 360.
- ⁵⁰ Мушинка М. Хустські всенародні збори 1919 року в світлі новознайденого протоколу. – S. 95.
- ⁵¹ Чучка П. Національна свідомість закарпатських українців у XX столітті. – С. 41.
- ⁵² Там само. – С. 41-42.
- ⁵³ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали у 5-ти томах. – Т. 2. – С. 103.
- ⁵⁴ Ярославин С. Організація державної влади в Галичині у 1918-1919 рр. – С. 101.
- ⁵⁵ Там само.
- ⁵⁶ ЦДІАУЛ, ф. 360, оп. 1, спр. 29 (Коректура тексту Конституції Чехо-Словацької республіки), арк. 3.
- ⁵⁷ Фокшай І. З Підкарпатської України // Воля. – Відень, 1921. – 9 квітня. – С. 59.
- ⁵⁸ Там само. – С. 59-61.
- ⁵⁹ Там само. – С. 58.
- ⁶⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 2395 (Листи Шмигельського А. до Остапчука В.), арк. 12.
- ⁶¹ Мишуга Л. Підкарпатська Русь. – С. 3.
- ⁶² Пачовський В. Праця галицьких учителів на Закарпатті // Учительське Слово. – Львів, 1929. – 1 жовтня. – С. 13; Ференц П. Етнонаціональна орієнтація українців Закарпаття в 20-30-ті роки XX століття. – С. 56.
- ⁶³ Мишуга Л. Підкарпатська Русь. – С. 2.
- ⁶⁴ Ференц П. Етнонаціональна орієнтація українців Закарпаття в 20-30-ті роки XX століття. – С. 56-57.
- ⁶⁵ Мишуга Л. Підкарпатська Русь. – С. 2-3.
- ⁶⁶ Токар М. Ю. Становлення і розвиток політичних партій Закарпаття в 1919-1939 рр.: Автореф. дис. канд. іст. наук. – Ужгород, 2004. – С. 10.
- ⁶⁷ Крушельницька Л. І. Рубали ліс... (Спогади галичанки). – Львів: Львівська наукова бібліотека ім. Василя Стефаника НАН України, 2001. – С. 29.
- ⁶⁸ Велика й Мала Україна (В справі устійнення областної словні українських земель). Написав Д-р Богдан Барвінський. – Львів, 1925. – С. 8.
- ⁶⁹ Там само. – С. 8-9.
- ⁷⁰ Чучка П. Національна свідомість закарпатських українців у XX столітті. – С. 24.